

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

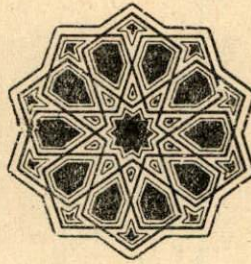

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Prof.Dr. H. ATAY , <i>Kur'ân-ı Kerim ve Kudsiyet</i>	1
Prof.Dr. M.S. AYDIN, <i>Sürec Felsefesi Işığında Tanrı-Alem İlişkisi</i>	31
Prof.Dr. İ.A. ÇUBUKÇU, <i>Biruni</i>	89
Prof.Dr. H. YURDAYDIN, <i>İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu</i>	97
Doç.Dr. H. ALTINTAŞ, <i>İslâm Düşüncesinde Tasavvuf</i>	111
Doç.Dr. M. AYDIN, <i>Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış</i>	123
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi</i>	149
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>İslâm'ın Derûnî Tezâhürleri</i>	177
Doç.Dr. İ. KAYAOĞLU, <i>İslâm'da Adalet Mefhumu</i>	201
Doç.Dr. M. ŞİMŞEK, <i>Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar</i>	207
Doç.Dr. G. TÜMER, <i>Yehova Şahitleri Hareketi ve Bir Din Olup Olmadığı</i>	221
Doç.Dr. A. UĞUR, <i>Kemal Paşa Zâde'nin VIII. Defteri</i>	265
Doç.Dr. M.S. YAZICIOĞLU, <i>Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'in Neseî</i>	281
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>İbn Sînâ'da Varlık, Varoluşun Sebebi ve Varlığın Delili Olarak Aşk</i>	299
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>Al-Jahız and the Rise of Biological Evolution</i>	307
Yrd.Doç.Dr. S. EROĞLU, <i>Kur'an Hükümlerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesinde metod</i>	317
Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>Doğu Arap Dünyasında Hukukî Modernleşmenin Birkaç Yönü</i>	327

Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>La Laiscation De L'Etat Turc</i>	339
Dr. M. ATALAR, <i>İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Kitaphğında Mevcut Bulunan Tarihi Çalışmalarının Listesi</i> ..	347
Dr. M. ATALAR, <i>A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Kitaphğı Yazmalar Bölümündeki Tarih Çalışmaları</i>	355
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>İbn Haldûn'un "Mukaddime"sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)</i>	363
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>Mukaddime'ye Yazılan "Giriş" Bir İntihal mi? (II)</i>	399
Ar.Gör. Ali YILMAZ, <i>Yeni Tarama Sözlüğü</i>	415

İBN HALDUN'UN "MUKADDİME" SİNİN YENİ BİR TERCÜMESİ ÜZERİNE

*Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde*

Ziya Paşa

Dr. Mehmed Hayri KIRBAŞOĞLU

Yirminci asır Türkiye'sinde İslâmî alandaki tercüme faaliyeti, tam bir başıboşluk içersinde yol almaktadır. Bu gidişin nereye varacağı ise, insanı ciddi olarak düşündürmektedir. Zirâ İslâmî eserlerin tercümesi, ehil olmayan kişilerin rahatlıkla kalem oynatabildikleri bir alan haline gelmiş, piyasa bu gibi kişilerin sorumsuzca yaptıkları ve pekçoğu ilme hizmetten ziyâde maddî mülâhazalarla meydana getirilmiş, yanlışlarla dolu tercümelerin teşhir alanı haline gelmiştir. Bu içler acısı durum, küçük hacimli eserler için olduğu kadar, yekûnu ciltler tutan büyük çaptaki eserlerin tercümeleri için de geçerlidir. Bu bakımdan, tercüme alanındaki bu başıboşluğa artık dur demenin zamanı çoktan gelmiştir, hattâ geçmektedir.

Son yıllarda yapılmış pek çok yanlış tercüme, bizi bu konuda böylesine karamsar bir tablo çizmeye sevketmiştir. Ne varki, piyasaya sürülmeye devam eden tercüme eserler içersinde, ilmî değerine yaraşır bir nitelik taşıyanların sayısı maalesef çok azdır. Nitekim geçtiğimiz yıl mühim bir kaynak eser daha -aynı eserin yapılan üçüncü tercümesi olmasına rağmen - ilmî değerine yaraşır bir şekilde tercüme edilemeden okuyucuya sunulmuş bulunmaktadır.

Sözünü ettiğimiz bu tercüme, İbn Haldûn'un "Mukaddime" adlı meşhur eserine aittir. Yeni harflerle daha önce Zâkir Kâdirî Ugan¹ ve Turan Dursun² tarafından tercüme edilmiş olan bu eser, bu defa üçün-

1 M.E.B.yayını, İst. 1968-1970 (2. baskı). Eser üç cilttir.

2 I. Cildi, İst. 1977'de neşredilmiştir.

cü olarak Süleyman Uludağ tarafından tercüme edilmiştir.³ Eser, titiz yayıncılık anlayışıyla takdir toplayan Dergâh Yayınları arasında iki cilt olarak neşredilmiştir. Bu yayınevinin neşrettiği diğer eserler gibi Mukaddime de, baskı ve şekil yönünden gerçekten göze hitâbetmektedir.

Mütercim esere, İbn Haldun'un hayatı, edebî şahsiyeti ve Mukaddime'nin yazmaları, neşir ve tercüme ile ilgili geniş bir giriş yazmıştır. Biz bu girişin ilmi değerinin münakaşalarını bu yazımızın Ek'inde veriyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki mütercim Önsöz'de bu giriş yazarken İbn Haldun'un otobiyografisi et-Tarîf ile Anân ve Vâfi'nin bundan çıkardıkları hulâsayı esas aldığı söylemekte ve bu ifadeleriyle giriş'in kendisinin telifi olduğu intibahı uyandırmaktaysa da, aslında geniş ölçüde, mütercimin tercümesine esas aldığı ve Dr. Ali Abdulvahid Vâfi tarafından Mısır'da neşredilmiş olan baskıya yazılmış bulunan 274 Sayfalk hacimli mukaddime'nin tercümesinden veya parafraze yoluyla ve zaman zaman paragrafların ve bölümlerin yerleri değiştirilmek suretiyle aktarılmasından ibarettir.

Ancak mütercimin ifâdesine göre iddiâlı bir tercüme olan bu eserde,⁴ şekildeki güzelliğe denk bir tercüme bulamadığımızı üzülerik ifâde edelim. Eserin yapılan üçüncü ve son derece iddiâlı bir tercümesi olmasına rağmen, hâlâ birçok tercüme yanlışları, ifâde bozuklukları, kelime seçimindeki isâbetsizlikler ve benzeri hatâlar ortadan kalkmış değildir. Mütercim bu tercümesini yaparken, önceki türkçe tercümeleden ve eserin ingilizce tercümesinden yeterince faydalanamamıştır. Halbuki gerek mütercimin tenkid ettiği Ugan tercümesinde, gerek ingilizce tercümede, bu yeni tercümede gördüğümüz yanlış cümlelerin bir kısmı doğru bir şekilde tercüme edilmiş bulunmaktadır.⁵ Nitekim zaman zaman bu iki tercümeden vereceğimiz örneklerle mütercimin tercümelediği karşılaştırıldığında bu husus görülecektir. Şâyet mütercim bu tercümeleden istifâde etmek cihetine gitseydi, içine düştüğü hatâların pekçoğundan kurtulabilirdi. Maalesef bunu da yapmamış veya yapamamıştır.

Burada, bu gibi hatâlara dâir örnekleri sunmadan önce, bunları bindört yüz küsür sayfayı bulan tercümenin sâdece rastgele baktığımız yerlerinden derlediğimizi de belirtelim. Baktığımız dört yüz küsür sayfalk

3 İbn Haldûn, *Mukaddime* (I-II) (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İst., 1982-1983.

4 Mütercim yaptığı tercüme ile ilgili olarak "Önsöz" de şöyle demektedir: "Bu sebeple yanında Mukaddime'nin Arapça metni bulunan ve gayet iyi Arapça bilen zevatın bile müşkillemini halletmek için bu tercümeden faydalanabilecekleri kanaatındayız." (A.g.e., I/11)

5 Mamafih, ingilizce tercümede de zaman zaman bazı yanlışların yapılmış olduğunu belirtelim.

kısımda bile hatalar o kadar çoktur ki, biz okuyucuyu sıkmamak için bunların sâdece bir kısmına işaret etmekle yetineceğiz.

Örnekler verilirken türkçe tercümenin cilt ve sayfa numaraları verilmiş, gerektiğinde arapça metnin⁶ aynen verilmesi de ihmal edilmemiştir. Bazen verilen örneklerin ingilizce karşılıklarının Rosenthal tercümesinden⁷ sunulması da uygun görülmüştür. Okuyucunun karşılaştırma yapabilmesi için yer yer Ugan tercümesine de yer verilecektir.

Tercümedeki hatâ ve eksiklikleri şu başlıklar altında ele alacağız:

- I - Tercüme yanlışları
- II - İfâde bozuklukları
- III - Atlamalar ve ilâveler
- IV - Yanlış ve lüzumsuz açıklamalar, dipnotlar.
- V - İngilizce açıklamalar
- VI - Baskı yanlışları.

I- TERCÜME YANLIŞLARI

Mütercimim yaptığı yanlış tercümelerin sayısı oldukça kabarıktır. Bu yanlışların, sözünü ettiğimiz dörtyüz kûsûr sayfalık kısmın metinle satır satır karşılaştırılması sonucunda tesbit edilmediğini belirtmek isteriz. Biz sâdece türkçe tercümenin bu kısmını okuduk ve nerede bozuk bir ifâde veya anlaşılmazlık varsa, orada bir tercüme hatâsının bulunduğu şâhit olduk. Bu durum aynı zamanda bize, tercümede kullanılan dilin ve ifâde düzgünlüğünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bu yanlışların başlıca sebeplerini; metni anlamama, kelime kelime tercüme gayreti, uygun türkçe karşılığı bulamama ve dikkatsizlik olarak sıralayabiliriz. Bu gibi yanlış tercümelere dâir verebileceğimiz örneklerin bazıları şunlardır.

Örnek 1

(I. 308) فاقتعد وتناول المعالق ...

Halife el-Memun'un Bağdat sokaklarında dolaşırken rastladığı, bir evden sarkıtılmış olduğunu gördüğü bir sepete oturmaya ilgili bu

⁶ Arapça metinler için Dr. Ali Abdulvahid Vâfi tarafından neşredilen Mukaddime'nin, ilaveli ve gözden geçirilmiş 3. baskısı (Dâru Nahdati, Mısır. Kahire, 1401 H. / 1980 M.) kullanılmıştır.

⁷ *The Muqaddimah. An Introduction to History.* İbn Khaldûn (I-III) (İngilizceye çeviren: Franz Rosenthal), Routledge and Kegan Ltd. (London), 1958.

metni mütercim “Bunun önemli birşey olduğuna itikad etti. İplere tutundu...” (I/228) şeklinde yanlış tercüme etmiştir. Doğru tercüme ise şöyledir: “Me’mûn sepete oturdu ipleri çekti ve...” Mukaddime’yi neşreden Vâfi yazdığı dipnotta bütün nüshalarda bu kelimenin (فاعتقده) şeklinde olduğunu ve bunun açık bir tahrif olduğunu söyleyerek okuyucuyu ikâz ettiği halde, mütercimin bu hatayı işlemiş olması karşısında söylenebilecek tek kelime “hayret !”tir.

Krş: Ugan: “Me’mun sepete oturdu” (I / 44).

Rosenthal: “He seated himself in the basket and grabbed the pulley.” (/1 39)..

Örnek 2

(I. 308) ... وحيته ودعته الى المنادمة ...

Bu cümleyi de “ Bu kız, Memun’u selamladı, o da onu birlikte içip eğlenmek üzere masasına davet etti.” (I/228) şeklinde yanlış tercüme etmiştir. Mütercimin cümlesinden anlaşıldığına göre kız Me’mun’u selamlamış, Me’mun da onu birlikte yiyip içmeye dâvet etmiştir. Halbuki metinde böyle denmemektedir. Ayrıca “selamladı” yerine “hoş geldin” demek daha uygun düşmektedir. Metinde “masa” kelimesi de yoktur. Doğru tercüme şöyle olacaktır: “Bu kız Memun’a hoşgeldin dedi ve onu içip eğlenmeye dâvet etti.”

Krş: Ugan: “Me’mun’u selamladı, beraber şarap içmek üzere onu sofraya çağırdı”. (I/45).

Örnek 3

(I. 321) ... ثم جاء الاسلام بدولة مضر ...

Bu cümlelerin, “Daha sonra (Hz. Peygamberin kabilesi olan) Mudar’ın devleti (ve hâkimiyeti) ile İslâm geldi.” (I/242) şeklinde tercüme edilmesi de hatalıdır. Zira “Mudar’ın hakimiyeti ile İslâm geldi.” dendiğinde Mudar’ın hâkimiyeti ile İslâm’ın zuhûrunun aynı anda olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki metne göre Mudar’ın hâkimiyetini sağlayan İslâm’dır ve bu da İslâmın zuhûrunun Mudar’ın hâkimiyetinden önce olmasını gerektirir. Nitekim mütercim de bu husûsu aynı sayfada dipnotta ifâde etmiştir. Ancak bu açıklamasına rağmen mütercim cümleyi yine de yanlış tercüme etmiştir. Bu ise, mütercimin türkçe ifâdesinin yetersizliği yanında, arapçadaki bazı fiillerle ilgili temel kâidelere dikkat etmemiş

olması ile izâh edilebilir. Zira mütercim bazı geçişsiz fiillerin “bi” harf-i cerr’i ile birlikte kullanıldığında geçişli hâle geldiğini; dolayısıyla metindeki gibi, “câe” fiilinin “bi” harf-i cerr’i ile kullanıldığı takdirde “getirmek” mânâsına geldiğini dikkate almamış görünmektedir. Halbuki, buradaki “getirme” nin “sağlama” mânâsında kullanıldığını da gözönüne alarak cümleyi şu şekilde tercüme edebilirdi: “Sonra İslâm (Hz. Peygamberin kabilesi olan) Mudar’ın hâkim olmasını sağladı.”

Örnek 4

... ثم ينفسح في عرض أربعة أميال، ويمر في جريه ستين ميلا، ويسمى خليج القسطنطينية، ثم يخرج من فوهة عرضها ستة أميال، فيمد بحر بنطش.
(I. 343)

İstanbul boğazından bahseden bu metnin tercümesinde şöyle denilmektedir: “Sonra boğaz genişler, dört mile ulaşır, akarken 60 mil mesafe kateder, burasına Kostantiye halici (İstanbul boğazı, yani Ege Denizi) adı verilir. Daha sonra bu denizin ağzından altı mil genişliğinde bir boğaz ayrılır ve Karadeniz’e uzanır.” (I/279).

Tercümenin ikinci cümlesi yanlışdır ve gerçekte de hiçbir ilgisi yoktur. Ancak gerçekten metinde de böyle mi denmektedir. Elbette hayır! Böyle bir hatâyı İbn Haldûn’un işleyebileceğini düşünmek mümkün değildir. Bu hata olsa olsa mütercime âit olabilir ve nitekim de öyledir. Zira metinde aynen şöyle denmektedir:

“Daha sonra boğaz, altı mil genişliğinde bir ağız ile Karadeniz’e ulaşır”.

Mütercimimiz metni anlamamış, yaptığı tercümenin verdiği bilginin gerçeklerle bağdaşıp bağdaşmadığını ise hiç düşünmemiştir.

Mütercim ingilizce tercümeyle mürâaat etmeye de tenezzül etmemiştir. Zirâ etseydi, orada cümlenin şu şekilde doğru tercüme edilmiş olduğunu görürdü: “Through a mouth six miles wide, it then flows into the Black Sea,” (I/98).

Mütercim, metinde ağız mânâsına gelen “فوهة” kelimesini anlamamış ve yanlış olarak “boğaz” diye tercüme etmiştir. Hatâ buradan kaynaklanmaktadır.

Örnek 5

... یعنی ان البياض والخضرة من الوان الخير والملائكة، والسواد من الوان الشر والشياطين وامثال ذلك. (I. 401).

Mütercimim tercümesi şöyledir: “Kara renkleri ise şer ve şeytanların renklerindedir, demektir. Buna benzer daha başka rivâyetler de vardır.” (I/356) Halbuki metinde geçen “ve emsâli zâlike” kısmının “eş-şerr ve şeyâtin” kelimelerine atfedilmesinin daha doğru olduğu ortadadır ve doğru tercüme şöyle olacaktır. “Siyah renk ise kötülüğe, şeytanlara ve benzeri şeylere âittir.”

Krş: Ugan: “... siyah ise kötü, hayırsız, şeytanların ve onların benzerlerinin sevdikleri renktir.” (I/220).

Örnek 6

أما الفاعلية فالباطش باليد والمشى بالرجل والكلام باللسان والحركة الكلية بالبدن
متدافعا. (I. 407)

Yanlış tercüme şöyledir: “Bunlar, elle tutmak, ayakla yürümek, dille konuşmak ve *yekdiğerini destekleyecek ve tamamlayacak şekilde bedenin umumi ve külli hareketi gibi şeylerdir.*” (I/369) İtalikle yazılmış kısımda, biri diğeri destekleyecek olan şeyin beden olduğu ve bir beden diğeri desteklediği anlaşılmaktadır. Halbuki metinde “vücutun bütün organlarıyla birlikte bir bütün olarak hareketi” denmektedir. Burada hatânın kaynağı metinde geçen “mutedâfi’an” kelimesinin anlaşılmanış olmasıdır. Ayrıca “bedenin umumi ve külli hareketi” ifâdesi de bozuktur. Beden için “umumi ve külli hareket” tâbiri uygun değildir. Bunun da sebebi, metindeki “el-hareketu'l-kulliyye” tâbirinin aynen aktarılmasıdır.

Krş: Ugan: “Tenin bütün hareketi, yani bir taraftan öbür tarafa dönmesi, onun bütün azasıyla hareket etmesiyle olur.” (I/233).

Rosenthal: “The powers of action are touching with the hand, walking with the foot, speaking with the tongue, and the total combined motion with the body.” (I/196).

Örnek 7

والحافضة لا يبداع المدركات كلها متخيلة وغير متخيلة وهي لها كالتخزانه
تحفظها الوقت الحاجة اليها. (I. 407 - 408)

Altı çizgili kısmın, Hayal için hafıza bir depo gibidir.” (I/359) şeklindeki tercümesi de yanlıştır. Doğrusu: “Hafıza, idrâk edilen şeyler için bir depo gibidir.” olacaktır.

Krş: Rosenthal: "The power of memory serves as a repository for all objects of perception, whether they are imagined or not. *It is like a storehouse that preserves them for the time when they are needed.*" (I/197)

Örnek 8

فلذا توجهوا وانسلخوا عن بشريتهم، وتلقوا في ذلك الملاء الأعلى ما يتلقونه،
وعاجوا به على المدارك البشرية منزلا في قواها لحكمة التبليغ للعباد. (I. 409)

Mütercim bu cümleyi şu şekilde tercüme etmiştir: "Nebiler o istikamete teveccüh edip, beşerî varlıklarından insilâh ettikten ve mele-i a'lâ'dan neyi telakkî edeceklerse onu telakki ettikten sonra, (telakki ettikleri ilâhî ahkâmı ve hakikatları) insanlara tebliğ etme hikmetine mebni, *öğrendikleri şeyleri, (yanlarına alarak) insana mahsus idrak vasıtalarına avdet ederler ve beşeri kuvvetlere inmiş bulunurlar,*" (I/372)

Mütercimimiz buradaki "عاجوا به" fiilinin "onu indirir" mânasına geldiğini de anlayamamıştır. Oysa altı çizgili kısmın tercümesi şöyledir: "tekrar beşeri idrakler seviyesine inerler ve aldıklarını insanların anlayabileceği bir seviyeye indirirler."

Krş: Rosenthal: "They then bring what they have learned back down to the level of the powers of human perception, as this is the way in which in which it can be transmitted to human beings." (I/199).

Örnek 9

وقد يفضى الاعتياد بالتدرج فيه شيئا فشيئا الى بعض السهولة بالقياس
الى ما قبله. (I. 410)

Metnin "Bu husustaki itiyat ve alışkanlık, önceki kıyasla kısmen kolay olan bir durumun, tedricî bir surette hasıl olmasına sebep olmuştur." (I/374) şeklindeki tercümesi de hatâlıdır. Metin ters anlaşılmıştır. Zira metne göre, tedricî olarak kolaylık meydana gelmemektedir. Aksine, tedricîlik vahyin gelişiyile ilgilidir ve vahyin tedricî olarak gelmesi, Hz. Peygamberin vahye alışmasına sebep olmaktadır. Doğru tercüme şudur: "Vahiy (parça parça) tedricî olarak geldiği için, Hz. Peygamber gittikçe buna alıştı ve bu sebeple vahiy, daha öncekine nazaran biraz daha kolay hale geldi."

Krş: Rosenthal: "When the revelation was repeated and the messages became numerous, contact (with the supernatural) became easy." (I/200)

Örnek 10

(III. 1257) لأن الأمية يومئذ صفة عامة في الصحابة بما كانوا عربا.

Bu metnin "(Bedevi) Arap olmaları sebebiyle o zamanlarda sahabe-nin umumi vasfı bedevilik olduğundan..." (II/1307-1308) şeklindeki tercümesinin yanlışlığı bizzat cümlelerin kendisinden anlaşılmaktadır. Zira bu cümlede onların bedevi (arap) oluşları iki defa tekrarlanmış ve cümle anlaşılmasız bir hale gelmiştir. Mütercim bu yanlışlığın sebebi ise, metindeki "el-ummiye (ümmilik)" kelimesini bedevilik şeklinde yanlış tercüme etmiş olmasıdır. Böyle basit bir kelimenin nasıl bu derece yanlış tercüme edilebildiğini anlamak mümkün değildir. Bu durum ancak, mütercimin tercümeyle aceleye getirmiş olması ve yazdıklarının ne mânâya geldiğini düşünmemesi ile izâh edilebilir. Çünkü yaptığı tercümeyle dikkatlice okumuş olsaydı, cümlelerin yanlış olduğunu elbette görürdü.

Örnek 11

(III. 1258) ... وان العرب أبعد الناس عنها ...

Bu cümlelerin "Araplar ve (bedeviler) ise bunlardan uzakta kalan kavimlerdir." (II/1308) şeklindeki tercümesi metne sâdik değildir. Zira görüldüğü gibi metinde "uzakta" değil "en uzakta" denmektedir ve ikisi arasında elbette fark vardır. Mütercimin hangi salâhiyetle bu farkı ortadan kaldırdığını ve böylece İbn Haldûn'un ifâdelerini saptırdığını kendisine sormak gerekir.

Örnek 12

(III. 1260) ... ومن الأحكام المتلقاة من الكتاب والسنة ولعاتها المؤدية لها.

Mütercim bu metni de yanlış anlamış ve şöyle tercüme etmiştir: "... kitap ve sünnetten telakki olunan ahkâm ve bu iki kaynağı teyid (ve ifade) eden lisan (ilimleri) teşkil eder." (II/1311)

Halbuki doğru tercüme "... bu iki kaynağı teyid (ve ifade) eden" değil, "... bu hükümleri ifade etmeyi sağlayan" şeklinde olacaktır. Sonra "lisan (ilimleri)" tâbiri de yanlış ve parantez içi açıklama lüzûm-

suzdur. "teyid" kelimesi de metinde yoktur. Mütercim metindeki "el-mueddiye" kelimesini "el-mueyyide" şeklinde okumuş olsa gerektir.

Mütercim ingilizce tercümeyle de mürâcaat etme zahmetine katlanmamıştır. Halbuki orada doğru tercümenin şu şekilde yapıldığını görüp, bu hatâdan kurtulabilirdi:

"... and the language used in (both the Qur'an and the Sunnah) that leads to (the formulation of) these (laws)." (III/316).

Örnek 13

... لما قدمناه من أن الملكة إذا تقدمت في صناعة بمحل فقل أن يجيد
صاحبها ملكة في صناعة أخرى. (III. 1262)

"Çünkü daha evvel demiştik ki, bir mahalde bir sanatla ilgili olarak bir meleke tekaddüm ve sebkât ederse, bu meleke sahibinin, diğer bir sanatta iyi bir meleke sahibi olması çok nadir görülür." (II/1313).

Mütercimin bu cümlesi hem türkçe değildir (sebkât, tekaddüm!) hem de tercümede yanlışlık vardır." Bir mahalde bir sanatla ilgili olarak bir meleke tekaddüm ve sebkât ederse "cümlesindeki" bir mahalde tâbiriyle ne kastedildiği anlaşılmamaktadır. Bir yerde, bir semtte veya bir mahallede mi demek istenmektedir? İşin doğrusu mütercim bu kelimeyi anlamadan tercüme etmiştir ve anlaşılmağın gerçek sebebi budur. Zirâ metinde demek istenen şudur: "Herhangi bir sanattaki meleke belli bir noktaya (seviyeye) gelmişse."

Mütercimimizin "إذا تقدمت... بمحل" ifâdesini anlamadığı açıkça görülmektedir. Nitekim ingilizce tercümeyle bakıldığında da mütercim bu cümlesinin yanlışlığı kolayca anlaşılmaktadır: "...because, as we have mentioned before, the person whose habit has advanced to a certain point in a particular craft is rarely able to master another one." (III/318).

Tercümedeki "tekaddüm ve sebkât" kelimelerinin günümüz türkçesinden ne kadar uzak olduğunu belirtmeye ise gerek yoktur.

Örnek 14

فصار للحروف في لغتهم والحركات والهيئات اى الاوضاع اعتبار في الدلالة على
المقصود. (III. 1265)

Metnin, “şu halde Arab lisanında maksuda (maksud olan mânaya) delâlet hususunda harfler (edatlar), hareketler, heyetler yani vaziyetler de nazar-ı itibara alınmaktadır.” (II/1319-1320) şeklindeki tercümesi de hatâhıdır. Metindeki “el-evdâ” kelimesi “vaziyetler” şeklinde tercüme edilmiştir ki, yanlıştır. Doğrusu ise “kalıplar (veya vezinler, sigalar)” olacaktır.

Krş: Ugan: “... harfler, harekeler, kelime ve cümlelerin şekil ve suretleri...” (III/175).

Örnek 15

(III. 1267) وجاء المتأخرون بمذاهبهم في الاختصار.

“Sonra müteahhirîn, kitap ihtisar etme usulleriyle birlikte ortaya çıktı.” (II/1321) cümlesi de şöyle olacaktır: “Sonra müteahhirin bu konuda ihtisar (özet) metodunu getirdi.” Daha önce de işâret ettiğimiz gibi mütercim, bazı geçişsiz fiillerin “bi” harf-i cerr’i ile geçişli hale geldiğine dikkat etmemiştir. Metinde de “cae” fiili “bi” harfi ile birlikte kullanılmıştır ve mânâsı “getirdiler, ortaya koydular” demektir.

Krş: Ugan: “Sonradan yetişen bilginler kısaltma usulünü seçerek...” (III/177).

Örnek 16

(III. 1268) فحصر فيه مركبات حروف المعجم كلها.

Bu ibârenin tercümesi de yanlıştır ve “...alfabe harflerinin mürebkep olanlarını tümüyle... hasr ve tesbit etti.” (II/1323) şeklinde değil, “... alfabe harflerinden meydana gelen kelimelerin hepsini zikretti.” şeklinde olması gerekir.

Krş: Ugan: ... hece harflerinden terkip edilen bütün kelimeleri topladı.” (III/179).

Rosenthal: “In it, he dealt with all (possible) combinations of the letters of the alphabet,” (III/326).

Örnek 17

(III. 1273) ... والدالة على هذه هي المفردات من الأسماء والأفعال والحروف.

“... buna ise, isim, fiil ve harflerin (edatlar) müfredatı delâlet eder.” (II/1327) şeklindeki tercüme doğru değildir. Zira “isim, fiil ve edat”

zaten müfredât kavramının içersindedir, bunların ayrıca müfredâtı yoktur. Ancak mütercim metindeki açıklayıcı "min" (min el-beyâniyye) harf-i cerr'ini "...den" mânâsında anlamış ve hatâyâ düşmüştür. Doğru tercüme ise şöyle olmalıydı: "... buna ise, isim, fiil ve edat gibi kelimeler delâlet eder."

Krş: Ugan: "... bu takdirde bu anlamlar, isim ve harflerden ibaret olan müfret maddelerle anlatılır." (III/185).

Örnek 18

... وهو محتاج الى الدلالة عليه، لأنه من تمام الافادة. (III. 1273).

Metnin "...İfadenin tamamîyetinden olduğundan, bu da delâlete muhtaçtır." (II/1327) şeklindeki tercümesi yanlıştır, ifâdesi de bozuktur. İfadesi bozuktur, zirâ ne dendiği anlaşılmamaktadır. Yanlıştır, zirâ doğru tercümenin şu şekilde olması gerekirdi: "Bu hususların da ifâdede belirtilmesi gerekir, zirâ bunlar da anlatımı tamamlayan hususlardır."

Krş: Ugan: "...Çünkü anlatılmak istenilen anlamlar, bunlardan başka birşeyle tamam olmaz." (III/185).

Rosenthal: "This needs to be indicated, because it completes (the information) to be conveyed." (III/333).

Örnek 19

... ولكل مقام عندهم مقال يختص به، بعد كمال الاعراب والابانة. (III. 1273)

Tercümede "Onların nezdinde her sözün kendisine has bir makamı vardır ve bütün bu hususlar da ancak irab ve vuzuhun mükemmel derecede olmasından sonra bahiskonusu olmaktadır." (II/1327-1328) denmektedir. Cümlelerin birinci kısmı tamâmen ters tercüme edilmiştir. Zirâ metinde "Her durumun kendine has bir ifâde şekli vardır." denmektedir ve doğru tercüme şöyle olacaktır: "Ayrıca, son derece açık bir ifâde ve doğru bir i'rap yanında, onların nezdinde her durumun kendine has bir ifâde şekli de vardır."

Bu örnek de mütercimin tercümeyle ne kadar dikkatsizce yaptığının başka bir delilidir.

Krş: Ugan: "İrablara ve açıklamalara ilâveten, arabın her yere ve duruma mahsus bir ifade tarzı vardır." (III/185).

Rosenthal: "The Arabs have a particular expression for each situation, in addition to a perfect use of vowel endings and clarity." (III/333)

Örnek 20

(III. 1274) ... أو يتعين العطف اذا لم يكن للثانية محل من الاعراب ..

"İkinci cümlelerin irabtan mahalli bulunması halinde atf yapmanın lüzumlu olduğu muhakkaktır." (II/1328) cümlesi de yanlıştır. Tam aksine "İkinci cümlelerin i'rapta mahalli bulunmaması halinde..." olacaktır.

Krş: Ugan: "İkinci cümlelerin i'raptan mahalli olmaz ise, ikinci cümlelerin baş tarafında (v,f, ve sümme gibi) atf harflerinden biri anılır." (III/187).

Örnek 21

وتريد به مالزم ذلك عنه من الجود وقرى الضيف لأن كثرة الرماد ناشئة عنها. (III. 1274)

Bu metnin tercümesi şöyle yapılmıştır: "Çünkü cömertlik ve misafir ağırlama çok külden, (çok odun yakmaktan, çok yemekten) hasıl olur." (II/1329)

Bu örnek mütercimnin yazdığı şeyin mânâsı üzerinde düşünmediğini açıkça göstermektedir. Zirâ tercüme terstir, üstelik ifâdesi de bozuktur. Önce, "misafir ağırlamak çok külden hasıl olur" ne demektir? Bunun mânâsızlığı ortadadır. Üstelik burada "misafir ağırlamak" tâbiri de metni tam aksettirmemektedir. Bunun yerine "misâfirperverlik" denmesi gerekirdi. "Çok yemekten" derken, insanın çok yemek yemesi mi yoksa çok yemek pişirmesi mi kastedildiği açık değildir. Burada "yemeğin çokluğundan, çok yemek pişirmekten" denebilirdi.

Tercüme terstir, çünkü metinde cömertlik ve misafirperverliğin külün çokluğundan hâsıl olduğu değil, tam aksine külün çokluğunun, kişinin cömert ve misâfirperver olduğuna delâlet ettiği ifâde edilmektedir. Yanlış tercümenin doğrusu şudur: "Çünkü külün çok oluşu, cömertlik ve misâfirperverliğin bir neticesidir."

Krş: Ugan: "Çünkü külün çokluğu Zeyd'in cömertliğinden ve misafirlerle çok yemek yedirmesinden husule gelmiştir." (III/187).

Rosenthal: "... because a great deal of ash is the result (of generosity and hospitality)." (III/335).

II- İFÂDE BOZUKLUKLARI

Tercümenin en fazla tenkid edilmesi gereken yönü, eserin baştan sona ifade bozukluklarıyla dolu olmasıdır. Bu bozuk ifâdelerin başlıca sebebi ise, mütercimın tercümelerinin kelime kelime oluşu ve tercüme yapmaya yetecek seviyede türkçeye hakim olmayışıdır. Okuyucu tercümeyi okurken akıcı bir üslûb yerine, insanı sıkan ve yoran bir üslûb ve dille karşı karşıya kalmaktadır. Mütercim tercümede genellikle, günümüzde kullanılmayan ve pekçoğu metindeki kelimelerin transliterasyona tâbi tutulmasından ibâret olan arapça kelimeleri kullanmaya bilhassa itina göstermiştir. Öyle ki tercümeyi okuyan ister istemez, acaba Pîrizâde veya Cevdet Paşa tercümesini mi okuyorum diye sormaktan kendini alamamaktadır. Dolayısıyla tercümeyi neslimizin anlaması çok zor görünmektedir. Halbuki mütercim tercümesinin hitâbedeceği kitlelerin kültür durumlarını mutlaka gözönünde bulundurmak zorundadır. Dolayısıyla o, eskilerde kalmış ağır bir dil yerine, günümüzde kullanılan -arı türkçe demiyorum- sade bir türkçe kullanmalıydı. Fakat ne yazık ki bu hususa dikkat edilmemiş ve bugün için anlaşılması çok zor olan bir dil kullanılmıştır.

Şimdi bu konuda hissi davranmayıp, haklı gerekçelere dayandığımızı göstermek için bazı örnekler vermek istiyoruz:

Örnek 1

(I. 282) (المتطفلون) kelimesini mütercim "asalak tarihçiler" (I/201) olarak tercüme etmiştir ki, son derece mânasızdır. Bu kelime "ehil olmayan tarihçiler" şeklinde tercüme edilebilirdi.

Krş: Rosenthal: "But then, persons who had no right to occupy themselves with history.." (I/6).

Örnek 2

Hârûn er-Reşid'in kızkardeşi Abbâse'den bahisle, "Refah içinde yaşayanların âdetlerinden ve fuhşun otlak ve meralarından uzak buluyordu." (I/211) denilen bu cümledeki "fuhşun otlak ve meralarından" tâbiri ne kadar isâbetsiz ve bozuk bir ifâdedir! Halbuki mütercim beğenmeyip tenkid ettiği Ugan tercümesine baksaydı, orada bunun isâbetli bir şekilde "bozuk ve kötü çevrelerden" şeklinde tercüme edildiğini (Bkz: I/32) görürdü. Mütercim arapçadaki "fuhş" kelimesiyle türkçedeki "fuhuş" kelimelerinin farklı mânalarda kullanıldığından bile haber-

dar değildir. Mütercim ikisi arasındaki farka dikkat etmemiş ve kelimeyi metinden (Bkz: I/301) olduğu gibi aktarmıştır. Ayrıca “otlak ve mera” tâbirlerinin bu şekilde insanlar için kullanıldığını da ilk defa mütercimde görüyoruz! Görüldüğü gibi mütercim metni kelime kelime aktarmanın tercüme olduğunu zannetmekte ve bu sebeple garip ifâde şekilleri sergilemektedir.

Krş: Ugan: “...geniş ve süslü bir hayat içinde yaşamak gibi itiyatlardan ve bozuk ve kötü çevrelerden uzaktır.” (I/32).

Örnek 3

“Bu suretle onları lütuflara *boğmuşlardı*, yoksul olan eşrafın hanelerini ihtiyaçtan *kurtarmışlar*, fakir ve köleleri esaretten azat etmişler, bu yüzden başlarında bulunan halifelerinin bile methedilmediği bir şekilde *övülmüşler*, halini arzeden yoksullara ikram ve ihsanda *bulundular*.” (I/222) cümlesinde mütercim önce “boğmuşlardı” diyerek mişli geçmişin hikâyesi, sonra “kurtarmışlar”, “azat etmişler”, “övülmüşler” diyerek mişli geçmiş kullanmış, ardından da “ihsanda bulundular” diyerek di’li geçmiş kullanmış ve tek bir cümle içerisinde önce miş’li geçmiş’in hikâyesi, sonra miş’li geçmiş ve sonunda di’li geçmiş zaman kullanarak türkçedeki titizliğini (!) ortaya koymuştur.

Örnek 4

(I. 308) (رأفة الجمال فتاة المحاسن) “fevkalade yakışıklı ve güzellikleri cazip bir kadın” (I/228) ifâdesine gelince: Evvela kadın için “yakışıklı” denmez. İkincisi “güzellikleri cazip bir kadın” ifâdesi türkçe değildir. Mütercimin bu cümleyi şu şekilde tercüme etmesi gerekirdi: “insanı baştan çıkaracak kadar fevkalâde güzel bir kadın”.

Krş: Ugan: “son derece güzel ve güzelliğiyle insanları kendine meftun eden bir kadın.” (I/45).

Örnek 5

(I. 312)... نفق في سوقها الابريز الخالص والخبين المصنفي ...

“Bir devlet haksızlıktan, kötülüğe meyletmekten, yolsuzluktan ve keyfilikten kendisini uzak tutarsa, itidal yoluna girer ve doğru yoldan ayrılmazsa, (ilim ve sanat) pazarında halis altın ve saf gümüş (tenebbüt

eder biter.” (I/233) cümlesinin” (ilim ve sanat) pazarında halis altın ve saf gümüş (tenebbüt eder) biter.” kısmı tercümenin dil ve üslûb bozukluğunun en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Mütercimim bu kısmı nasıl böyle tercüme edebildiğini anlamak mümkün değildir. Zira, bitkiler için kullanılan bitme tâbirini altın ve gümüş için kullanarak, türkçeye ne derece vâkif (!) olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu da yetmiyormuş gibi bir de lüzumsuz yere, arapça bir kelime olan “tenebbüt” kelimesini tercümesine almaktan da çekinmemiştir. Halbuki arapça metinde “bitme”nin veya bunun arapçası “tenebbüt”ün eseri bile bulunmamaktadır. Ayrıca pazar kelimesinin “ilim ve sanat” ile sınırlandırılmasını gerektirecek bir işâret mevcut değilken, mütercimim nasıl olup ta “(ilim ve sanat) pazarında” diyebildiğini doğrusu anlamak mümkün değildir. Oysa bu kısmın doğru tercümesi şöyle olabilirdi:

“onun pazarında hâlis altın ve saf gümüş piyasaya çıkar.”

Krş: Rosenthal: “... the wares on its market are as pure silver and fine gold.” (I/47).

Örnek 6

(I. 313) ... وباعوه على الموت الأحمر ...

“...uğrunda ölme şartı ile kırmızı kanlarını akıtarak ona bağlanmışlardır.” (I/234) cümlesine gelelim. “kırmızı kanlarını akıtarak ona bağlanmışlar...” ne demektir? “Uğrunda ölmek şartı ile” değil, “uğrunda ölme pahasına”dır. Sonra metinde geçen “biat” tâbirinin aynen muhâfazası daha uygun olurdu. Çünkü bu kelime mücerret bağlanma’dan farklı bir mânaya sahiptir. Halbuki mütercim onun yerine “bağlanma” tâbirini kullanmıştır.

Bu cümlemin türkçeye şöyle aktarılması uygun olurdu: “kanlarını akıtarak ölümü göze alma pahasına ona biat etmişler..”

Krş: Ugan: “...onun uğrunda canlarını ve mallarını feda etmeye söz verdiler.” (I/54).

Rosenthal: “They swore that they were willing to die for him.” (I/48).

Örnek 7

(I. 316) (والسمع لكل ناعق) ibâresinin karşılığı olarak mütercimim yaptığı “her anıranın sesine kulak veriyorlardı.” (I/236)

şeklindeki tercüme de isâbetsizdir. Çünkü metinde anırma kelimesi yoktur. Üstelik anırma kelimesi insanlar için değil, özellikle, hepimizin bildiği bir hayvan için kullanılır; mütercimın bunu bilmesi gerekirdi. Onun kaba bir şekilde “anırın” olarak tercüme ettiği kelime “ناعق” tır ve “bağırın” demektir. O halde tercümenin doğru düzgün bir şekilde türkçeye şöyle aktarılması icabeder: “...her bağırının (veya seslenenin) sesine kulak veriyorlardı..”

Krş: Ugan: “...her bağırışa kulak astıkları için...” (I/57)

Rosenthal: “they took anybody’s word and listened to anybody’s noise.” (I/50).

Örnek 8

(I. 318) (وغضوا منه بالقدح في مذاهبه والتكذيب للمدعياته) ibâresini mütercim; “Kanaatlarını kötölemeye, davasını ve iddialarını yalanlamaya başladılar ” (I/238) şeklinde tercüme etmiştir. Burada kanaat yerine “görüş” denmesi daha uygundur. Üstelik görüldüğü gibi tercüme tam da değildir. Tam ve düzgün tercüme şöyle olacaktır: “Görüşlerini kötöleyip iddialarını yalanlamak sûretiyle onun itibârını sarsmaya çalıştılar.”

Örnek 9

“Durum bu olunca, imkan ve istihale itibariyle...” (I/259) cümlesindeki imkân ve istihale tâbirleri yerinde değildir. Zîrâ istihâlâ türkçede biçim değiştirme, başkalaşma gibi manâlarda kullanılmıştır. Bunun doğrusu “mümkün olup olmaması (ya da: doğru veya asılsız olması) itibariyle..” şeklinde olacaktır.

Örnek 10

“Sanatları ve hırfetleri kesb ve kazanma konusu ile birlikte anlattım.” (I/267) cümlesindeki “hırfet” kelimesi türkçe değildir. Herkesin kullandığı “meslek” kelimesi dururken, mütercimın niye bu arapça kelimeyi kullandığını anlamak zordur.

Örnek 11

Mütercim (الحكم الوازع) ve (وازع) (.....) kelimelerini, “bir yasakçının hükmetmesi” ve “bir yasakçı” (I/273, 274, 275) şeklinde tercüme

etmiştir. Bu “yasakçı” kelimesi yerine, günümüzce kullanılan “otorite” kelimesi kullanılsaydı daha yerinde olurdu. Mütercim “yasakçı” kelimesini Ugan tercümesinden almıştır. I/104,5). Bu iki tabirin “otoriter bir idare” ve “otorite” şeklindeki tercümesi metni tam olarak aktarmaktadır ve günümüz türkçesine de daha uygundur.

Örnek 12

Mütercimin “Allah, seçtiği ve süzdüğü bu kullarına...” (I/354) ifâdesindeki “süzdüğü bu kullarına” tâbiri hiç edebî değildir. Türkçede insanlar için süzme tâbiri kullanılmaz. Üstelik “seçtiği ve süzdüğü bu kullarına” kısmı metinde yoktur. Metinde sadece (s. 159) “Allah bu kullarına...” denilmektedir.

Örnek 13

“Resûlün bir asabesi ve şevketi (group feeling, influence) olur,” (I/357) cümlesinde mütercim arapça kelimelerin ingilizcelerini vermeye bilhassa dikkat etmişken, nedense Türkçelerini vermeyi unutmuştur(!)

Örnek 14

“Kelam âlimleri” fâil-i muhtar “a (el-Fâilü'l-muhtâr, voluntary agent) kâni olduklarından dolayı derler ki: Mucize Allah'ın kudretiyle vâki olur, o peygamberin fiili değildir.

Mu'tezile'ye göre insanların fiilleri, kendilerinden sâdır olmaktadır, ancak mucize insan fiili nevinden değildir.” (I/358) cümlelerindeki mütercimin hâataları şöyle sıralanabilir:

1. “Kelâm alimleri “fâil-i muhtar” a kâni olduklarından..” cümlesi türkçe bir ifade değildir. Bu cümleyi günümüz türkçesine şöyle aktarmak mümkündür: “Kelamecılar” fâil-i muhtâr” görüşünü kabul ettikleri için...”

2. 2. paragraftaki cümle, aslında önceki cümle ile ilgilidir. Mu'tezile de Kelamecılar'a dâhil olduğu halde, İbn Haldûn, farklı görüşlerinden dolayı onları ayrıca zikretmiştir. Halbuki mütercimin tercümesine bakıldığında Mu'tezile Kelamecılar'a dâhil değilmiş gibi anlaşılmaktadır. Oysa bu tercümenin doğru ve günümüz türkçesine uygun tercümesinin şöyle olması gerekirdi:

“Hernekadar Mu'tezile, “insanların fiileri kendilerinden sâdır olmaktadır, ne var ki mucize insanların fiilerinden değildir.” görüşüney-

se de, (diğer) Kelamcılar, "fâil-i muhtâr" görüşünü kabul ettikleri için, "Mucize Allah'ın kudretiyle gerçekleşir, peygamberin fiili ile değil!" derler."

Örnek 15

"Şayet birşeyin vukuunun farzedilmesinden imkansızlık lazım geliyorsa, o şey mümkün değildir." (I/359) şeklindeki tercüme de kelime kelimedir. İfâde de türkçe değildir, Halbuki bunu şöyle tercüme etmek gerekirdi: "Birşeyin meydana gelmesini tasavvur etmek imkansız ise, o şey "mümkün" olamaz.

Örnek 16

(I. 403) ... مهما توجه اليها واستجمع لها بما جعل الله له من ذلك .

"Nebi ne zaman ekvâna ve oluşumlara teveccüh eder ve bunlar için toplu hale gelmeye azmeder (himmətini ekvân üzerinde teksif eder ise)..." (I/360) cümlesi ile mütercim acaba okuyucuya ne verebilmektedir? Ekvân ve oluşumlar için toplu hâle gelme tâbiri türkçe bir ifâde değildir. Bunun sebebi ise, mütercimin metni kelime kelime tercüme etmiş olmasıdır. Açıklama mâhiyetindeki "(himmətini ekvân üzerinde teksif eder)." İfâdesi de yine türkçe değildir. Mütercim günümüz türkçesinden ve türkçedeki gelişmelerden haberdâr olmadığı için, metindeki (istecma'a lehâ) tâbirinin tam karşılığı olan ve tercüme de son derece uygun düşen "konsantre olmak" tâbirini bilememiş ve de kullanamamıştır. Burada, bu tâbiri Rosenthal'in de "concentrate" kelimesiyle tercüme ettiğini belirtelim: "Whenever he addresses himself to them and *concentrates on them.*" (I/191).

O halde doğru tercüme şöyle olacaktır: "Peygamber ne zaman varlıklara yönelir ve konsantre olursa..."

Örnek 17

(I. 404) (ثم الحيوان على هيئة بديعة من التدرج) ibâresini mütercim, "sonra da hayvanlara tedriciliğin bedii bir şekli ile geçilmektedir." (I/364) şeklinde tercüme etmiştir Bu cümlemin ifâdesi bozuktur, zira mütercim metindeki "min" harfinin açıklama için (elbeyâniyye) olduğunu farketmemiş ve "...den,...dan" mânasına kullanıldığını zannetmiştir. Halbuki tercümenin doğrusu şöyle olacaktır: "Sonra da hayvanlara, harikulâde bir şekilde tedricen geçilmektedir."

Krş: Ugan: "...tedrici bir şekilde ve benzeri görülmemiş acaip bir şekilde..." (I/230).

Örnek 18

"Bu idrakler sayesinde "bilfiil taakkul (actual intellection) un husûlü için istidat elde eder." (I/368) cümlesinin şöyle tercüme edilmesi daha yerinde olurdu: "Bu duyuları sayesinde" bilfiil taakkul (actual intellection)" niteliğini kazanmaya hazır olur.

Görüldüğü gibi kelimeler günümüz türkçesine uygun olarak seçildiğinde, mütercimın arapça kelimelerden meydana gelen cümlesi, kolayca anlaşılır bir hale gelmektedir.

Örnek 19

"... bütün bunlar sanki bir lahzada vaki olmuş gibi bir haldir. Hatta göz açıp kapama müddetinden daha kısa zamanda vaki olmuş gibi bir vaziyettir." (I/372) cümlesinde de ifâdenin türkçeye uygun olduğu söylenemez. Halbuki bu cümleyi daha kısa ve türkçe bir ifâde ile şu şekilde yapmak mümkündür: "... bütün bunlar sanki bir anda, hatta göz açıp kapamadan daha kısa bir sürede olur."

Mütercimın tercümesini ingilizce tercümeyle de karşılaştırabiliriz: "... all this appears to take place in one moment, or rather in a flash." (I/200)

Krş: Ugan: "... bir anda, bir kere göz açıp kapayınca kadar geçen bir müddet içinde vukua gelir." (I/239).

Örnek 20

"...ruhaniyetten de insilâh ederek,... beşeriyetten insilâh etme istidadını,... bahiskonusu insilâh nevi ile,... beşeri varlıklarından insilâh ettikten..." (I/372) şeklindeki ifâdelerinde, türkçe olmayan "insilâh" kelimesini kullanmıştır. Bunun yerine türkçe bir kelime olan "sıyrılma" tâbiri kullanılabilir ve "ruhâniyetten sıyrılarak-beşeri özelliklerden sıyrılarak-beşerî varlıklarından sıyrıldıktan" denebilirdi.

Krş: Ugan: "... beşerî hallerinden sıyrılarak,... beşeri halden çıkarak... (I/238).

Örnek 21

“... devesi üzerinde seyretmekte olduğu halde..” (I/374) şeklindeki tercüme de türkçeye uymamaktadır. “Seyretme” tâbiri günümüz türkçesinde, birşeye bakmak anlamında kullanılır. “Seyretmekte olduğu halde” diyerek uzatmaya da gerek yoktur, “giderken” demek yeterlidir. Cümleyi şöylece türkçeye aktarabiliriz: “... devesi üzerinde giderken..” Görüldüğü gibi mütercim en basit ibâreleri bile doğru dürüst düzgün bir türkçe ile ifâde edememektedir.

Krş: Ugan: “... devesi üzerinde yoluna devam ederken...” (I/242)

Örnek 22

(I. 412) (وما سرح من طير أو حيوان) ibâresinin “kuş ve hayvanın durumundan akla gelen şeylere müracaat ederek..” (I/375) şeklindeki tercümesi de şöyle ifâde edilebilirdi: “bir kuşun veya herhangi bir hayvanın durumundan mânâ çıkararak...”

Örnek 23

... فیه جس فی قلبه عن تلك الحركة والذي يشيعها من ذلك الأجنبي،
ما يقذفه على لسانه ... (I. 412)

Metnin, “Bu hareketin ve onu teşyi eden bahiskonusu ecnebi saikin tahriki neticesinde kâhinin kalbine gelen hevâcis (tuluât) dilinden dökülür.” (I/376) şeklindeki tercümesi türkçe değildir. “Onu teşyi eden”, “hevâcis (tuluât)” türkçe kelimeler değildir. Oysa bu cümlelerin türkçeye şöyle aktarılması mümkündür: “Bu hareketten ve onunla birlikte bulunan bu yabancı destekten kâhinin kalbine doğan mânâlar onun dilinden dökülür.”

Krş: Ugan: “Bu hareketlerin bir sonucu olarak onların kalplerine birşeyler doğar. Kâhin bu yabancı vasıtaların yardımı ile diline geleni söyler.” (I/246).

Rosenthal: “From that motion and the foreign support that accompanies it, his heart receives some inspiration to express itself in words.” (I/204).

Örnek 24

“Ebû Davud’un Risâle’sinde, “Kitabımda sükutla geçtiğim hadisler salihdir, müsaittir.” dediğini yukarıda anlatmıştık.” (I/790) cümlesinde

mütercimın "salih" kelimesini açıklamak için ilâve ettiği "müsaittir" kelimesinden hiçbirşey anlaşılmamaktadır. Çünkü mütercim "salih hadis" in ne olduğunu bilmemektedir ve bu sebeple "sâlih" kelimesinin lûgat anlamına bakarak tahmini bir tercüme yapmıştır. Halbuki "sâlih" kelimesini burada "delil olarak kullanılabilir" şeklinde açıklayabilirdi. Zirâ "salih hadis" delil olarak kullanılmaya elverişli hadis demektir. Ancak mütercim hadis ilminin ıstılahlarına vâkıf olmadığı için, anlamsız bir açıklama ile işi savuşturma cihetine gitmiştir. Halbuki hadis usulüyle ilgili eserlere müracaat etseydi, bunu öğrenir ve bu hatâyâ düşmezdi. ("Salih hadis" ile ilgili olarak burada, herkesin müracâcaat edebileceği türkçe bir tercümeyle işâret edelim: Dr. Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, s. 128, 130.)

Görüldüğü gibi "Mukaddime"yi tercüme etmek her iki dile vakıf olma yanında, aynı zamanda bir kültür işidir ve İslâmî ilimlerin her dalına az çok vâkıf olmayı gerektirir. Böyle bir kültüre sahip olmayanların yapacakları tercümenin yanlış ve bozuk olacağı kaçınılmazdır.

Örnek 25

(III. 1257)... كان الرجال ينقلونها في صدورهم ...

Mütercim bunu şöyle tercüme etmiştir: "Bunlar da (sutûrdan değil ancak yetkili zevat ve) rical tarafından sudûrdan sudûra nakledilmektedir idi." (II/1307). Bununla türkçe bir tercüme yaptığını zanneden mütercime artık söylenebilecek başka birşey yoktur. Bu cümleyi arapça bilmeyenlerin anlaması mümkün değildir. Çünkü arapça bilmeyen okuyucu ne "sutûr" kelimesini ne de "sudûrdan sudûra" tâbirini anlayabilir. Okuyucunun anlayamayacağı âşîkar olan bir cümleyi tercüme diye onun önüne sürmekteki gayeyi anlamak bizce mümkün değildir. Halbuki bu cümlelerin tercümesi gâyet basittir: "Sahâbe bu hükümleri (yazılı değil) sözlü olarak naklediyordu."

Örnek 26

"İşte bundan dolayı şeriat ulemasının tamamının veya ekseriyetinin gayr-ı Arap olmasından sebebi tesbit etmiş olduğumuz bu husustur." (II/1310) cümlesinde görüldüğü gibi düşüklük vardır ve bu durum cümlelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca cümlede hiçbir noktalama işâretinin bulunmayışı durumu daha kötüleştirmiştir. Halbuki cümlelerin şöyle olması gerekirdi: "İşte şeriat ulemasının tamamının veyâ çoğunluğunun arap olmayışının sebebi, tesbit ettiğimiz bu husustur."

Örnek 27

والألفاظ واللغات وسائط وحجب بين الضمائر وروابط وختام على المعاني ...
(III. 1260)

Mütercim, "Lafızlar ve lugatlar, zamirler (ve zihinler) deki mefhumlar arasında bulunan perdelerden ve vasitalardan, mânalar üzerindeki rabitalardan ve mühürlerden ibarettir." (II/1311) şeklindeki kelime kelime tercümesinde özellikle cümlenin ikinci kısmında-ne demek istendiği anlaşılmamaktadır. Burada "lugatlar" yerine "kelimeler" denmesi gerekirdi. "zamirler" kelimesi ise türkçe değildir. "manalar üzerindeki rabitalar ve mühürler" tâbirinden de ne dendiği anlaşılmamaktadır. Zira mütercim metni anlamadan ve sadece kelime kelime tercüme etmiştir. Halbuki bu cümlenin ingilizce tercümesi gâyet açıktır: Words and expressions are media and veils between the ideas. They constitute the bonds between them and give them their final imprint." (III/316).

Mütercim bu ingilizce tercümeden istifâde yoluna gitseydi, şu şekilde doğru ve anlaşılır bir tercüme yapabilirdi: "Lafızlar ve kelimeler, zihinlerdeki kavramlar arasında birer vasıta ve perdeden ibârettir ve onlar mânâlar arasında bağ kurarlar ve onlara kesin şeklini verirler."

Örnek 28

"Lugatlar (ve lisânî beyanlar) ise zamirlerde mevcut olan bahis konusu mânaları aktaran bir tercümandır." (II/1311) cümlesindeki "lisani beyanlar" ve "zamirler" kelimeleriyle ne kastedildiği anlaşılmamaktadır. Çünkü bu kelimeler türkçe değildir. Zamirler kelimesiyle gramerdeki zamir mi kastedilmektedir? Elbette değil. Fakat mütercim metin deki (عما في الضمائر) (III/1260) tâbirinin türkçesini kullanmamış ve aynen aktarmıştır. Mütercim aynı sayfada, bu cümleden sonra yine "zamirler (ve zihinler) deki mefhumlar" derken, zamirler'le zihinler'in ayrı şeyler oldukları intibâm uyandırmıştır. Halbuki zamirler kelimesi zihinler olarak tercüme edilmeli ve ayrıca bunun arapçası tercümede zikredilmemeliydi. Ayrıca burada "Lugatlar" kelimesi de uygun değildir. Bunun yerine "kelimeler" demek gerekirdi.

Örnek 29

"Küçüklükte bu gibi şeyleri öğrenenlerin melekeleri gayet fazla muhkem olur." (II/1312) cümlesindeki "gayet fazla muhkem olur" yerine

“sonderece sağlam olur” demek gerekirken kelime kelime tercüme gayretinin ağır basması sebebiyle bunu yapamamıştır.

Örnek 30

“Fakat talebe bir de yazarak ve kaydederek ders görme, ilmî meseleleri eserlere resmedilmiş çizgilerden, (ibareleri sökerek ve metinleri çözerek) anlama ihtiyacı içinde bulunursa, bu durumda ortada diğer bir perde daha var demektir. Bu perde, kitaptaki hat ve harfler ile muhayyileye nakşolunmuş, lafızlar arasında mevcut olan perdedir. Şüphe yok ki yazı tarzında çizilmiş resimler, (zihnen) söylenmiş lafızlar üzerine hususi bir şekilde delâlet etmektedirler.” (II/1312) cümlesine gelince:

Buradaki “eserlere resmedilmiş çizgiler” ve “yazı tarzında çizilmiş resimler” tâbirleri adetâ çocuksu ifâdelerdir. Mütercim metindeki kelimeler altında ezilmiş ve kelimelerin karşılıklarını günümüz türkçesine oturtamamıştır. Halbuki bunların tersine, “kitaptaki yazılar” ve yazının şekilleri” diyebilir ve cümleyi şöylece türkçeye çevirebilirdi:

“Fakat talebenin kitaplardan istifâde etmesi ve öğrendiklerini yazması gerektiğinde, ya da ilmî konuları yazılı malzemedен öğrenmek durumunda kaldığında, ortada kaşka bir perde daha var demektir. Bu da, kitaptaki yazı ve (harflerin) şekiller(i) ile zihindeki mânâlar arasındaki perdedir. Çünkü yazı, sözle ifâde edilen kelimelerin mânâlarına özel bir şekilde delâlet eder.”

Mütercim metindeki (III. 1261) (الرسوم الخطية) tâbirini “resmedilmiş çizgiler” diye tercüme etmiştir. Halbuki “resm” arapçada “yazı ve yazıdaki işaretler” mânâsına gelir. Bu tâbirinin kelime kelime tercümesi ise “yazı şekilleri” dir ve mütercim bunu dahi becerememiştir. Yine mütercim metindeki (III.1261) (رسوم الكتابه) tâbirini “yazı tarzında çizilmiş resimler” şeklinde tercüme ederken de “rusûm” kelimesini anlamadığını göstermiştir. Burada da kastedilen “yazının şekli” dir.

Örnek 31

Mütercimin tuhafılıklarından biri de, (II/1312)'de, 2. paragrafın hemen hemen tamamını di'li geçmiş zamanla ifâde etmiş iken paragrafın sonuna doğru miş'li geçmiş zamana geçerek cümleler arasında bulunması gereken zaman birliğine riâyet etmemiş olmasıdır.

Örnek 33

(III. 1261) (القائمون بالعلوم) tâbirini mütercim “ilimle meşgul olanlar” (II/1313) şeklinde tercüme ederek metne sadakat göstermemiştir. Görüldüğü gibi doğrusu “(çeşitli) ilimlerle meşgul olanlar” olacaktır.

Krş: Rosenthal: “... studensts of the sciences.” (III/317).

Örnek 32

“İmdi bir lisanda en evvel ucmelik (gayr-ı Araplık) melekesi yerleşirse, o lisan Arap lughatında geri durumda bulunur. (Kelimleri eksiksiz ve tabii olarak telaffuz edemez. Cümleleri mükemmelen kuramaz, bu dili ana dili gibi kullanamaz.)” (II/1313) cümlesinde mütercim “ucmelik” tâbirini türkçeye oturtmamıştır. Üstelik cümlenin ifâdesi de bozuktur. “Ucmelik” bir kimsenin ana dilinin arapça olmaması demektir ve cümle de şöyle tercüme edilmelidir: “Bir kimsenin daha önce meleke kazandığı dili arapça değilse, o kimsenin arapçası mükemmel olamaz.”

Örnek 34

“(Anlaşılması ve anlatılması arzu edilen) mânaların ele geçirilmesi daha rahat olsun diye...” (II/1313) cümlesindeki “manaların ele geçirilmesi” ne demektir? Mütercim sanki bir şehri ya da bir kaleyi ele geçirmektedir. Hiç olmazsa “elde edilmesi” deseydi daha makûl olurdu. Halbuki bunun doğrusu gâyet basittir ve “manâların kavranması, idrâk edilmesi” dir. Keza burada “daha rahat olsun diye” ifâdesi de uygun değildir; “daha kolay olsun diye” denmesi gerekirdi.

Örnek 35

“Çünkü bunların melekeleri mükemmel olup, yazıdan sözleri anlamak ve sözlerden mânalar çıkarmak sanki kendileri için köklü bir cibilliyet imiş gibi bir hal almış ve...” (II/1313-1314) cümlesine gelelim:

Mütercimin yazıdan sözleri anlamak dediği “yazıdan kelimeleri anlamak” demektir. Sözlerden mânalar çıkarmak dediği de kelimelerden mânaları anlamaktır.” Köklü bir cibilliyet imiş gibi bir hal almış” cümlesi de iyi bir ifâde şekli değildir, kelimeler iyi seçilmemiştir.

İfâdesi düzgün olmayan mütercimin cümlesini, türkçeye şu şekilde aktarabiliriz: “Çünkü onlardaki, yazıdan kelimeleri kelimelerden mânaları anlama kudreti artık, adeta yaratılıştan gelen köklü bir meleke halini almıştır.”

Krş: Rosenthal: "For him, it has become like a firmly ingrained natural disposition to derive an understanding of words from writing and of ideas from words." (III/318).

Örnek 36

(III. 1263 (في جميع اصناف اهل اللسان الأ عجمي) ifâdesini mütercim "ana dili gayr-ı arap olan bütün kavimlerde..." (II/1314) şeklinde tercüme etmekle türkçedeki dikkatsizliğini bir kere daha göstermiş bulunmaktadır. Halbuki türkçede böyle denmez, onun yerine "ana dili arapça olmayanları" denir. Zira "gayr-ı arap" tâbiri insanlar için kullanılır, fakat "dil" için kullanıldığında komik olur.

Örnek 37

"Arap lisanının dört rüknü vardır: Lugat, nahv, beyan, edep." (II/1318) cümlesindeki "edeb" kelimesi uygun değildir. Türkçede terbiye ve güzel ahlâk anlamında kullanılan bu kelimenin yerine "edebiyat" denmesi gerekirdi. Mütercim ise metindeki kelimeyi transliterasyona tâbi tutarak tercümesine koymaktan başka birşey yapmamıştır ki, buna tercüme denmiyeceği âşikârdır.

Krş: Ugan: "Arap dili dört temele dayanır: Biri lûgat, ikincisi gramer ve sentaks (sarf ve nahiv), üçüncüsü beyân, dördüncüsü edebiyattır." (III/173)

Örnek 38

"Zira kulakları Araplaşmış gayr-ı Arapların, (onların lisan geleneklerine) muhalif düşen söz ve sesleriyle dolmuştu...." (II/1320) cümlesi de metni tam olarak ifâde etmemektedir. Zira metinde (المخالفات التي

(للمتعربين من العجم III.1265 denmektedir. Ancak mütercim "المخالفات" kelimesini "... muhalif düşen söz ve ses" olarak tercüme etmesi yerinde değildir. Burada metne uygun bir şekilde kullanılabilecek olan kelime "ifâde şekilleri" olabilir ve tercüme şu şekilde yapılabilirdi:

"Zira onların kulakları, aslen arap olmayıp, sonradan araplaşmış olanların (Arapların lisan geleneklerine) ters düşen bozuk ifâde şekilleriyle dolmuştu."

Krş: Ugan: "Araplaşmış olan başka kavimlerin, arabın bu meleke ve konuşmasına aykırı olarak konuşmaları..." (III/175).

Örnek 39

“Bu yüzden de (aslı) melekeye mugayir bu nevi (kulak) dolgularıyla (ana) lisan (melekesi) bozulmuş oldu. Zira kulağın edindiği itiyat sebebiyle (Araplarda mevcut olan tabii-lisânî) meleke (kendisine aykırı olan) ecnebi sözlere ve seslere doğru meyletmiş oldu.” (II/1320) cümlesinde, kelime seçimindeki isâbetsizlikler ve iki cümle arasındaki ilginin tam olarak gösterilememesi gibi hatâlar göze çarpmaktadır.

Bu cümledeki “kulak dolguları” tâbiri yerinde değildir. Zira “diş dolgusu” denirse de “kulak dolgusu” denmez. “kulağın edindiği itiyat” ifâdesi de bozuktur. “Ecnebi sözler ve sesler” deyimini ise türkçeye tamâmen yabancıdır. “seslere doğru meyletmiş oldu...” ifâdesiyle ne kasdedildiği de anlaşılmamaktadır. Bu iki cümleyi düzgün bir ifâde ile türkçeye şöyle aktarabiliriz:

“Kulak, alışkanlık kazandığı şeye meylettiğinden, sözkonusu melekeye aykırı bu gibi bozuk kullanışları işite işite, işitmeye dayalı bu meleke de bozuldu.”

Örnek 40

“... (bozulma) süresinin uzayıp gitmesinden...” (II/1320) cümlesinde metnin mânâsı iyi ifâde edilememiştir. Zira bozulma süresinin uzaması demek, bozulmanın uzun bir süre içerisinde vukû bulması demektir. Halbuki metinde (III.1265) demek istenen şudur: “... bu bozukluğun uzun süre devam etmesinden...”

Örnek 41

Mütercim, “Bu ilim (lugat, lexicography) lugavî mevzuatı beyandan ibarettir.” (II/1322) demektedir. Oysa bu cümleyi günümüz türkçesine “Bu ilim kelimelerin manasını açıklamaktan ibarettir.” şeklinde çevirmek gerekirdi. Görüldüğü gibi mütercim, en basit ibâreleri bile günümüz türkçesine aktarmaktan âciz görünmektedir.

Krş: Ugan: “Bu bilgi, kelimelerin lugat anlamını, başka bir deyişle, kelimelerin ne gibi anlamları anlattığını bildiren bir bilgidir.” (III/179).

Örnek 42

(III. 1268) (هجنة المتعربين) tâbirini mütercim, “Araplaşmış olanların, sarîh (ve fasîh) Arapçaya muhalif olan soysuz ıstılahları-

na...." (II/1322) şeklinde tercüme ederek türkçe konusundaki yetersizliğini tekrar göstermiştir. "soysuz ıstılahlar" tâbiri türkçede ne duyulmuş ne de görülmüştür. Halbuki bunun yerine," asılsız, dejenere olmuş, bozulmuş kullanışlarına (veya: ifâde şekillerine)" denebilirdi.

Krş: Ugan: "Araplaşmış olanların, arap dilinde kullanılan açık ifadelere aykırı olan terimlere..." (III/179).

Örnek 43

"... lugâvî mevzuatın ve (kelimelerin sözlükteki mânalarının).." (II/1322) cümlesi de öncekinden farksızdır.

İlk olarak "lugavî mevzuat" ile "kelimelerin sözlükteki mânaları" aynı şeydir, lugavî mevzuat tâbirini tercümeyle aynen almanın bir faydası yoktur.

İkinci olarak ta, Arapçadaki kelimelere dâir eserler yazılmadan önceki bir devri anlatan bu cümlede, "kelimelerin sözlükteki manaları" açıklaması biraz tuhaf kaçmaktadır. Zira o devirde henüz bir sözlük telif edilmemişti.

Krş: Ugan: "...arapça kelimelerin asıl koyulmuş ve kullanılmakta olan şekil ve anlamlarını..." (III/179).

Örnek 44

"...bütün huruf-ı hecâ'daki mürekkebâtı hasr ve tesbit etti." (II/1323) cümlesinden hiçbir şey anlaşılmamaktadır, zira bu cümle türkçe değildir. Tercümenin şöyle olması gerekirdi: "...alfabe harflerinden meydana gelen bütün kelimeleri zikretti."

Krş: Ugan: "hece harflerinden terkip edilen bütün kelimeleri topladı." (III/179).

Örnek 45

"Bu gibi ahvâlin müstakil olmayan harflerin (ve edatların) medlûlü olduğu da vardır." (II/1335) cümlesinden birşey anlaşılmamaktadır, zira bu da türkçe ifâde edilmemiştir. Anlaşılır ve türkçe bir tercüme şu şekilde olabilirdi: "Bu haller bazen, tek başına anlamı olmayan harflerle de ifâde edilir "

Krş: Ugan: "Bazen da kendi başına bir anlamı ifade etmeyen harfler de bu halleri anlatır." (III/197).

Örnek 46

“şeriatın hatırı için...” (II/1337) tâbiri de yanlış ve bozuk bir tercümedir. Doğrusu “Şeriat (ın dili olmasın) dan dolayı...” olacaktır...

Krş: Ugan: “... şer’i olan sebeblerden dolayı...” (III/200).

Örnek 47

“Şayet şehirli ulemanın söyledikleri gibi...” (III/ 1339) cümlesi de yanlıştır, ifâde de düzgün değildir. Metinde (Beyrut, 1979 tab’ı, s. 1077) (كما ينطق بها اهل الأمصار) denmektedir ve görüldüğü gibi “şehirli ulemâ” tâbiri yoktur. Cümlenin doğru tercümesi ise şöyle olacaktır: “Şayet şehirlerde oturanların telaffuz ettikleri gibi...”. Zira söylemek başka telaffuz etmek başka şeydir.

Örnek 48

Mütercim (... دل على) şeklindeki kullanışın türkçeye nasıl tercüme edileceğini de bilmemektedir. Nitekim daha önce gördüğümüz bir örnekte (Bkz: Örnek, 29) “... çizilmiş resimler, (zihnen) söylenmiş lafızlar üzerine hususi bir şekilde *delalet etmektedirler*. “demektedir. Türkçede “lafızlar üzerine delâlet etme” tâbiri kullanılmaz. onun yerine “lafızlara delâlet etme” tâbiri kullanılır.

Yine mütercim (I. 403) (القرآن الكريم المنزل على نبينا محمد صلى الله عليه وسلم) cümlesinin tercümesinde “peygamberimiz Muhammed’in (s.a.) üzerine indirilmiş olan Kur’ân-ı Kerîm’dir.” (I/361) demiş ve burada “peygamberimiz Muhammed’in (s.a.) üzerine indirilmiş...” şeklinde bir ifâde kullanmıştır. Halbuki bunun, “peygamberimiz Muhammed’e (s.a.) indirilmiş Kur’ân-ı Kerîm’dir.” şeklinde olması gerektiğini herkes bilir.

Krş: Ugan: “Tanrı elçisi Muhammed (A.M.) e Tanrı tarafından indirilen Kur’ân...” (I/227).

Her iki örnekteki hatânın kaynağı, mütercimin kelime kelime tercümeye sıkıca yapışması ve (... دل على) ya da (... نزل على) fiillerinde kullanılan “alâ” harf-i cerr’ini de ayrıca tercüme etmesidir. Bu harf arapça kullanışta mutlaka gerekli olduğu halde, türkçe tercümede bunun ayrıca belirtilmesine gerek yoktur.

Örnek 49-50

Mütercimim ifâde bozukluklarının sâdece tercümeyle münhasır olmayıp, esere yazdığı "Giriş" te de bu gibi bozuk ifâdelere rastlandığını burada belirtmekte yarar görüyoruz. Burada vereceğimiz iki örnekten de anlaşılacağı gibi, mütercim türkçenin ifâde özelliklerinden ve inceliklerinden kesinlikle habersiz olduğu gibi, üstelik yaptığı cümleleri mantıkî açıdan değerlendirmekten de uzaktır. Nitekim bu husus- aşığıdaki örneklerle bakıldığında-okuyucunun da gözünden kaçmayacaktır:

Mütercim, İbn Haldûn'un hayâtı ile ilgili bölümde aynen şunları söylemektedir: "Uzun yıllar batı İslâm dünyasının siyasî ve ilmî hayatında oldukça tesirli olan büyük siyaset, idare ve ilim adamı İskenderiye'ye gitmek üzere Şaban 784/Ekim 1382 de *vapura* binerek deniz yolculuğuna çıktı." (I/52 "Giriş").

Görüldüğü gibi mütercim bu cümlesinde İbn Haldûn'un *vapura* bindiğini söylemektedir. 14.yy. da yaşamış olan İbn Haldûn'u 19.yy.'ın *vapuruna* bindirebilen mütercim hakkında artık daha fazla birşey söylemeyi lüzûmsuz görüyoruz.

İkinci olarak vereceğimiz örnek te şudur: Yine "Giriş" te mütercimim "Taha Hüseyin bu sözü söylerken De Slane'in konu ile ilgili bir ifadeyi yanlış tercüme etmesine [yaslanmıştır]." (I/29 "Giriş") ifadesi, onun türkçeye olan vukûfunu (!) açıkça göstermiş bulunmaktadır. Türkçede ağaca, yastığa, duvara, v.s. yaslanmaktan bahsedilebilir ama bir kimsenin ifâdesine yaslanıldığını biz ilk defa mütercimde görüyoruz.

Bütün bu örneklerden açıkça anlaşılmaktadır ki, ifâde bozukluğu mütercimde fitridir. ve kendisi türkçenin ifâde özelliklerinden kesinlikle habersizdir.

III- ATLAMALAR VE İLAVELER

Tercümede zaman zaman bazı yerlerin tercüme edilmeksizin atıldığı, ya da metinde olmayan ilâvelerin yapıldığı görülmektedir. Burada, mütercimim ne derece dikkatli ve titiz bir tercüme yaptığını gösterecek bazı örnekler vermek istiyoruz:

Örnek 1

(I. 281) ... يقول العبد الفقير الى رحمة ربه الغنى ...

Mütercimim dikkatsizliği tercümenin ilk sayfasının ilk cümlesinden itibâren başlamaktadır. Mütercim, "Lutfu bol yüce Allah'ın rahmetine

muhtaç olan kul..." diye tercüme etmesi gereken metni, "rahmet" kelimesini atarak, "Lutfu bol yüce Allah'a muhtaç bir kul..." (I/199) diyerek eksik tercüme etmiştir. Mânâya fazla tesiri olmamasına rağmen, mütercimim dikkat derecesini gösterdiği için bu eksikliğe işaret etmekte yarar vardır.

Örnek 2

... وكيف اتخذ تابوت الخشب وفي باطنه صندوق الزجاج (I. 329)

"İskenderin camdan bir sandığı nasıl yaptırdığını..." (I/255) cümlesinde de eksiklik vardır. Metnin tam tercümesi şudur: "İskender'in nasıl ağaçtan bir sandık yaptırıp içine camdan bir sandık koyduğunu..."

Krş.: Ugan: "İskender'in ağaçtan bir tabut yaptırarak içine camdan bir sandık koymuş ve..." (I/85).

Örnek 3

... والعناية به لهذا العهد عند اهل المشرق في الشرح والتعليم منه

أكثر من غيره. (III. 1275)

"Meşrik halkı şerh ve talim hususunda diğerlerinden çok buna yani et-Telhis'e ehemmiyet vermektedirler." (II/1330) cümlesinde, "zamanımızda" kelimesi atlanmıştır. Doğru tercüme şu şekildedir: "Zamanımızda doğulu alimler bu eseri (et-Telhis'i) şerhetmeye ve öğretmeye diğerlerinden daha çok önem vermektedirler."

Örnek 4

... ولهذا نجد الكثير من علماء الأعاجم في دروسهم ومجالس

تعليمهم (III. 1262)

"Bundan dolayı görüyoruz ki gayrı Arap alimler derslerinde..." (II/1313) cümlesindeki "gayr-ı arap âlimler" "ibâresinin aslı metne göre "arap olmayan âlimlerin çoğu" şeklindedir Tercümede ise "çoğu" kelimesi atlanmıştır.

Metinde bulunmayan fakat tercümede metindenmiş gibi gösterilen cümleler için şu örneği zikredebiliriz: "Sünâî olan bir lafız ve onun maklubu EB, BE, sülasi olan bir lafız ve onun maklubu (NSR, NRS, SRN, SNR, RNS, RSN)" (II/1330).

IV- YANLIŞ VE LÜZUMSUZ AÇIKLAMALAR

Ashında yeri geldiğinde son derece faydalı olan parantez içi açıklamaları da mütercimın gereği gibi kullanmadığını görüyoruz. Bu gibi açıklamalar içersinde, mütercimın kültür seviyesini gösteren entere-san örnekler de vardır. Bu konuda zikredebileceğimiz bazı örnekler şun-lardır:

● (I/256) da İbn Haldûn sudan çıkan balıkların ölüm sebebi ile ilgili izahından sonra mütercim "(ibn Haldûn'un, balıklarla ilgili bu izahı hatalı olmalıdır.)" demektedir. Şimdi İbn Haldûn'un bu izâhı ya hatâhdır, ya da değildir. Mütercim bunun doğru ya da yanlış olduğunu öğ-renmeli ve kesin olarak bu doğrudur ya da yanlıştır demeliydi. Zira su-dan çıkan balığın ölüm sebebini bu konunun mütehassıslarına sorup öğrenmek mümkündür. Halbuki mütercim böyle yapmamış ve kesin ola-rak bilinebilecek bir konuyu öğrenme zahmetine katlanmamıştır. Bunun yerine ihtimal ifâde eden bir ifâde kullanarak işi savuşturmuştur.

● (I/260) daki "Hz. Ömer (r.a.) in fetih sırasında imha edilmesini emrettiği Farslara ait (İskenderiye kütüphanelerindeki) ilimler şimdi ne-rede?" (Metin: I. 332) cümlesinde yer alan parantez içi açıklama karşı-şısında insanın aklına ister istemez mütercimın yeterli tarih kültürünün olup olmadığı sorusu gelmektedir. Üstelik böyle fahiş bir hata işlemekle mütercim adeta okuyucularla alay etmiş olmaktadır. İskenderiye'nin Mı-sır'da olduğu ve İranlılarla ilgisi olmadığı düşünülecek olursa onun bu fahiş hatâsını ciddiyet azlığı ve okuyucuya hürmetsizlikten başka bir-şeyle açıklamaya imkân olmadığı da anlaşılır. Zira bu ne bir baskı hatâsı, ne tercüme yanlışı, ne ifâde bozukluğu ne de buna benzer bir yanlıştır, sadece mütercimın kültür seviyesinin yetersizliğinden ve tercümenin çal-kalem yapılmış olması gibi sebeplerden kaynaklanan bir hatâdır.

Üstelik mütercim kaş yapayım derken göz çıkarmış ve bu açıklama-sıyla İbn Haldun'un ifâdelerini saptırma durumunda kalmış, en azın-dan okuyucuyu tereddütte bırakmıştır.

● (I/279) da "Sonra boğaz genişler, dört mile ulaşır, akarken 60 mil mesafe kateder, burasına Kostantiye halici (İstanbul boğazı, yani Ege denizi) adı verilir." cümlesinde yer alan parantez içi açıklama karşı-sında insanın ister istemez mütercimın yeterli coğrafya kültürü olmadığı-na da inanası gelmektedir. Bu açıklama yanlışı, hatta saçmadır. Bu se-beple sözü daha fazla uzatmaya lüzum görmüyoruz.

● (I/374) te de şu açıklamayı görüyoruz: "(Zatı; kendi zatından ve âleminden, gıcirtılar ve çatırdamalar meydana getirerek ayrılır ve yukarı

âlemdeki zatlara muttasıl olur.)". Hz. Peygamberin vahiy esnâsındaki durumu ile ilgili olarak mütercim tarafından yapılan bu açıklamanın ifâdesinin bozukluğu bir yana, neye dayanılarak yapıldığı da mâlum değildir. Doğrusu biz, mütercimin bu gıcırdama ve çatırdamadan nasıl haberdar olduğunu bilmek isterdik.

DİPNOTLAR

Burada dipnotlardaki açıklamalara da temâs etmeden geçmeyelim.

Mütercim tercümede esas alınan matbû nüshasındaki zengin ve kabarık sayıdaki dipnotlardan giriş'te (s. 186) sitasyişle bahsettiği halde, malaalesef bunlar tercümede görünmemektedir. İlmî zihniyetle bağdaşmayan bu tutumun izahı hayli güçtür. Mütercim metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve okuyucuya faydalı olmak gayesiyle konulmuş olan bu dipnotların büyük kısmını tercümesine almamış, aldığı az bir kısmı da kısaltarak tercüme veya parafraze yoluyla aktarmış ancak aktardığı bu bilgilerin Mukaddimeyi neşreden Dr. Vâfi'ye ait olduğunu belirtmeyerek, kendisine ait olduğu intibamı vermeye çalışmıştır.

Mütercimin dipnotlarının, Rosenthal'in tercümesiyle de kıyasladığımızda, çok zayıf olduğu görülmektedir. Nitekim her iki tercüme karşılaştırıldığında bu hususu kolayca görmek mümkündür. Rosenthal, tercümesinde, eserde geçen pekçok isim hakkında biyografik malumat vermiş, İbn Haldûn'un verdiği bilgileri diğer İslam tarihçilerinin ve batılı kaynakların verdikleri bilgilerle karşılaştırmış, hadislerin kaynaklarına işâret etmiş, hemen hemen her sayfada bu gibi faydalı bilgiler vererek tercümesinin değerini bir kat daha arttırmıştır. Mütercimimiz ise bu dipnotlardan da faydalanmamıştır. O, sadece ilk sayfalarda dipnotlara itinâ göstermiş, ancak daha sonraları bundan vazgeçmiş ve arada sırada dipnot koymuştur. Fakat koyduğu bu dipnotlar da Dr. Vâfi'nin ve Rosenthal'in dipnotlarıyla mukâyese kabul etmeyecek kadar zayıf ve fakirdir. Bu ise, sonuncu olduğu için en mükemmel olması gereken bir tercüme için ciddî bir eksiklik teşkil etmektedir.

Tercümedeki açıklamalarla ilgili olarak şu husûsu da belirtmekte fayda vardır. Mütercim zaman zaman bazı kelimelerin ingilizce karşılıklarını vererek gûyâ metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamak istemiştir. Ancak bunu yaparken, müstakil ilim (I/260), ufuk (I/291), satır (I/401), kurtuluş (I/354), gaip olma (I/354), dürüstlük (I/357), maden, bitki ve hayvan (I/364) gibi herkesin bildiği kelimelerin de ingilizcelerini vererek ciddiyetten uzaklaşmıştır.

Bu vesileyle, mütercimim tercümedeki İngilizce açıklamalarına da temas etmek istiyoruz.

V- İNGİLİZCE AÇIKLAMALAR

Aşağıda vereceğimiz bazı örneklerden de anlaşılacağı gibi mütercimim bu açıklamaları kendi İngilizce bilgisinden gelmemekte sadece Rosenthal tercümesinden aktarılmaktadır. Fakat bunda dahi doğru dürüst başarı sağlanamamıştır ve birçok kelime yanlış kullanılmıştır. Biz burada pekçok örnekten birkaçını vermek istiyoruz:

● (I/357) de “zorlu (protection)” kelimesi yanlıştır, doğrusu “protector” olacaktır. Üstelik bu kelime “zorlu’nun karşılığı da değildir. Bu kelimenin mânâsı “korumak, himâye etmek” demektir. Bu kelimeyi Rosenthal “mene’a(t)” kelimesinin karşılığı olarak kullanmış, mütercimimiz ise bunun zorlu mânâsına gelip gelmediğine bakmaksızın olduğu gibi aktarmıştır. Bkz: “God sent no prophet who did not enjoy the protection of his people.” (I/187).

● (I/368 ve 370) de mütercim “insilah” kelimesinin karşılığı olarak “exchange” kelimesini vermiştir. Bu kelime “insilah” ın tam karşılığı değildir. Rosenthal bu fiili, insilah kelimesinin mânâsını geniş olarak tercüme ederek kullanmıştır, ve bu kullanışı doğrudur. Ancak o bu kelimeyi insilah kelimesinin karşılığı olarak vermemiştir. Bunu görmek için Rosenthal’ın, mütercimimizin insilah kelimesini kullandığı cümleleri nasıl tercüme ettiğini görelim: “The soul, consequently, must be prepared to exchange humanity for angelicality...” (I/195).

“It exchanges all humanity and human spirituality for angelicality of the highest state,” (I/197).

Mütercimimizin insilah karşılığı olarak kullandığı exchange fiili, görüldüğü gibi İngilizce tercümede “meleklerle âit özelliklerin beşerî özelliklerin yerini alması” mânâsında kullanılmış, mütercimimiz de bu fiilin insilah’ın kelime karşılığı olduğunu zannetmiştir. Halbuki insilah’ın İngilizcedeki karşılığı “to slough off” tur. Rosenthal bu fiili insilah kelimesinin karşılığı olarak şu cümlede kullanmıştır: “God implanted and formed in them the natural ability to slought off humanity in that moment...” (I/199).

● (I/369) da “Sonra hayal kuvveti, vahime ve hafıza (estimative ve memory)..” açıklaması da eksik, dolayısıyla yanlıştır. Rosenthal’ın bu iki Arapça kelimenin karşılığı olarak kullandığı tâbirler ise şunlardır: “the

estimative power" (I/197) ve "the power of memory" (I/197). Görüldüğü gibi mütercimın ingilizce bilgisi, bu dildeki kelimeleri eksiksiz ve yanlışsız iktibas edebilecek bir seviyede değildir.

● (I/254, dipnot 16) da mütercim, "Tarihi haber ve rivayetlerin tenkid edilmesi (historical information critically) hususuna.." demektedir. Bu ingilizce açıklama da yanlışdır ve eserin ingilizce tercümesindeki şu cümleden, anlamadan yapılmış bir iktibastan başka birşey değildir:

"... it will help him to distinguish truth from untruth in investigating the historical information critically." (I/73). Halbuki mütercimın iktibas ettiği kısmın mânâsı "Tarihi haber ve rivâyetlerin tenkid edilmesi" değil "tenkide tâbi tutulmuş tarihi bilgiler" demektir ve mütercimın dedikleriyle alâkası yoktur.

Şunu da ilave edelim ki, mütercimın verdiği ingilizce karşılıkların birçoğu da yanlış yazılmıştır. Bunun da sebebi, eserin baskısı esnâsında tashihlerin gereken titizlik içerisinde yapılmamış olmasıdır. Bu sebeple, ingilizce karşılıkların birçoğu da okuyucuya bir fayda temin etmekten uzak bir haldedir.

VI- BASKI YANLIŞLARI

Eserin baskısına gereken titizliğin gösterildiğini söylemek zordur. Zira birçok kelime ve bilhassa özel isimler zaman zaman yanlış yazılmıştır, bazı isimler de aynı sayfada iki farklı şekildedir. Bazan baskı yanlışları yüzünden cümlelerin anlaşılmadığı da görülmüştür. Bu konuda da birkaç örnek vermeden geçmeyelim:

I/219'da "İhbâriyyûn" değil "Ahbariyyûn",

I/237'de "Yahya Avâm" değil, "Yahyâ Avvâm",

I/232'de "Kadurî" değil, "Kudûrî",

I/264, dipnot. 20'de "Cuheyn'in" değil, "Cuheyne'nin",

I/281'de "Übbüle" değil, "Übülle",

I/354'te (Ğalit: horlama, hadiste geçer)" değil, "(Gatit: horlama..)",

II/1321'de "Ebû Kasım ez-Zeccaz" değil "ez-Zeccâc",

II/1321'de ("Abdurrahman b. Eshak") değil "... b. Ishak"

II/1325'te "Kura" değil "el-Kirâ" olacaktır.

Ayrıca "daha evvel demiştik ki senetler hadarîlerin mesleğidir." (II/1308) cümlesinden de bir anlam çıkmamaktadır. Bunun tek sebebi,

baskıda gereken titizliğin gösterilmemiş olmasıdır. Zira buradaki "senetler" kelimesi "sanatlar" olacaktır ve bu takdirde mânâ da anlaşılacaktır. Bu durum, basit bir baskı hatasının ihmâlinin ne gibi yanlış anlamalara, daha doğrusu anlaşılmazlıklara yol açtığını açıkça gösteren güzel bir örnektir.

Verilen bu örneklerden, eserin baskısında pek titiz davranılmamış olduğunu da görmüş bulunuyoruz.

SONUÇ

Görüldüğü gibi tercüme aslını aksettirmekten çok uzak olduğu gibi, türkçe açısından da çok kötü bir örnek teşkil etmektedir. Böyle bir tercümenin büyük iddiâlarla Türk okuyucusuna sunulmuş olması bir talihsizliktir. Çünkü bu yeni tercüme, üzülererek söyleyelim ki eskilerini aratır durumdadır.

Şunu da ilâve edelim ki, verdiğimiz bu örnekler, mevcut hatâların sâdece bir kısmından ibâettir. Kanaatimize göre tercüme, şayet türkçenin bütün incelikleri ve estetiği açısından da incelenecek olursa, o takdirde geriye, ele alınabilecek nitelikte pek az bir kısmın kaldığı görülecektir. Fakat ne acıdır ki mütercim, bütün bunlara rağmen yaptığı tercümenin mükemmel olduğunu zannetmekte, hattâ daha da ileri giderek, çok iyi arapça bilenlerin bile müşkillerini halletmek için bu tercümeyle başvurabileceklerini söylemektedir. Yazımızın başında aynen verdiğimiz, sözlerinden ve yaptığı tercümenin durumundan da anlaşıldığı gibi mütercim hakkı olmayarak kendisini, gayet iyi arapça bilenlerin bile üstüne çıkarmıştır. Halbuki esas olan bir kimsenin kendi kendisini övmesi değil, başkalarının onun yaptıklarını takdir etmesidir. Keşki mütercim, gerçekten kusursuz denebilecek bir tercüme yapmış olsaydı, belki o zaman onun bu sözleri bir dereceye kadar mâzur görülebilirdi. Ama bunca hatâları işlemiş olan birinin böyle bir iddiâda bulunması tek kelimeyle bahtsızlıktır. Öyle görünüyor ki mütercimin kültür seviyesi -İstanbul boğazına Ege denizi dediği, İskendireyedeki kütüphânelerin İranlılara âit olduğunu söylediği ve İbn Haldûn'un vapura bindiğinden bahsettiği örneklerden de anlaşıldığı gibi - bu hataların kaynağını teşkil etmektedir.

Yapılan bu tenkidlerin çok sert olduğu ve bu konuda belli bir müsâmahaya da yer vermek gerektiği ileri sürülebilir. Aslında bu gibi tenkidlerde elbette müsâmahanın da yeri olmalıdır. Zira hatâsız ve eksiksiz bir tercüme insanoglunun erişemeyeceği birşeydir. Ancak yazımızın başında

verdiğimiz ifâdesinden de anlaşıldığı gibi, kendisini olduğundan fazla gören mütercim bu tenkidlere lâıyk olmadığı da söylenemez. "Sonra herşey gibi bu müsâmanın da bir sınırı olması gerekir... Unutmamalı ki her yeni tercüme, hiç değilse bir müddet için, o eserin yeniden dilimize çevrilmesine karşı ciddî bir engel teşkil eder. Şu halde, bir eserin yeni bir tercümesini ortaya koymaya kalkışan mütercim de, cemiyete karşı bir sorumluluk payı olması gerekmez ki? Bu mesuliyet hissine sahip olmayan, dil bilmeyen ve en fenası bilmediğini de bilmeyen bazı heveslilerin bu hevesleri, teşvik edilmek şöyle dursun, baltalanmak icabeder ki, tercüme sahasında yeni suikastlerin önü alınabilsin. Bir kâbiliyet bile vâdetmeyen mütercimlerin, ilme hizmet ediyorum zannıyla yaptıkları fenalıklar kendilerine açıkça gösterilmeli, bu zanları tashih edilerek bu işi daha ehillerine bırakmaları gerektiği onlara hissettirilmelidir"*.

Bu vesileyle, İslâmî yayımlar alanında bir tenkidçiğin başlatılmasının kaçınılmaz olduğunu da burada özellikle belirtmek isteriz. Çünkü bizden öncekilerin tahrife uğratmaksızın bizlere naklettikleri İslâm kültür mirasını, aslına sâdik bir şekilde, bizden sonraki nesillere iletmek ancak bu yolla mümkün olabilir. Bu yapılmadığı takdirde, bazı ehliyetless kişilerin meydana boş bulup, bu sahaya el atacakları ve tercüme sahasında birçok suikastlere girişecekleri âşikârdır. Nitekim bunun birçok örneğine günümüzde rastlamaktayız. Halbuki İslâm kültürünü anlamak için Türk okurunun daha uzun müddet tercümelere ihtiyaç duyacağı muhakkaktır. Bu kültürün doğru anlaşılması ise, ancak tercümelerin doğru olmasına bağlıdır. Şayet bu tenkid yapılmazsa, İslâm kültürünü doğru olarak anlamak da mümkün olmaz. Bu bakımdan neşredilen her tercümenin kontrol edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Tercüme iyi ise meziyetleri dile getirilmeli, aksi takdirde hatâ ve kusurları gözler önüne serilmeli ve okuyucu ikaz edilmelidir. Bu yapılmadığı ve bu gibi yanlış tercümelerin ardı kesilmediği takdirde, İslâm kültürünün cemiyetimiz tarafından anlaşılması, bu sorumsuz kişiler yüzünden zorlaşacak, bundan da İslâm kültürü ve müslümanlar zarar görecektir.

O halde bu heşmekeşe son vermenin yegâne yolu, ciddî bir tenkid zihniyetinin yerleştirilmesidir.

Dr. M. Hayri KIRBAŞOĞLU

*Yaşar Nabi Nayır, Baragan'ın Devedikenleri, Tercüme Dergisi, c. III, sayı 17, s.362'den bazı değişikliklerle alınmıştır.